

УДК 378.937

Гордашевська Г. І.*

НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються основні аспекти проведення навчально-польових практик з географії. Характеризується навчально-польова практика як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії. Подається опис етапів проведення зимової навчально-польової практики.

Ключові слова: навчально-польова практика, професійна компетентність, майбутній вчитель географії.

Освітня сфера України на сьогодні перебуває у безперервному процесі модернізації та удосконалення. Особливого значення набуває питання становлення особистості майбутнього педагога-географа, яка вимагає, як наголошує В. Г. Кремень, «...розроблення нових теоретико-методологічних засад формування педагога нової генерації, здатного до реалізації освітньої політики як головної функції держави» [2, с. 93].

Удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя має базуватися на розвитку його професійної компетентності, що є однією з основних характеристик особистості сучасного спеціаліста у географічній галузі. Особливе значення при виконанні такого важливого завдання як підготовка компетентного спеціаліста має підбір та застосування ефективних засобів навчальної діяльності. На нашу думку, одним із головних засобів при підготовці майбутнього висококваліфікованого вчителя географії є навчально-польова практика. Вона дозволяє удосконалити процес навчання у ВНЗ, навчитись практично застосовувати теоретичні знання, а також покращити процес творчого розвитку студентів. У зв'язку з цим, детальний аналіз навчально-польової практики як засобу формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії є актуальною проблемою сьогодення.

Питанню підбору засобів, що сприяють ефективному розвитку та формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя, присвячена значна кількість робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Тому підбір ефективного засобу навчальної діяльності дуже важливий у процесі його становлення як компетентної особистості.

Метою даної статті є характеристика навчально-польової практики з географії як одного із основних засобів формування професійної компетентності.

Впровадження Болонської декларації в усі галузі освітнього процесу України поставило перед науковцями одне із головних завдань сьогодення – підготувати компетентного спеціаліста.

До проблеми визначення сутності категорії «професійна компетентність вчителя географії» зверталися такі науковці як М.Елькін, Т.Кожевникова, В.Саюк, О.Тімець та ін.

Аналіз робіт О.Тімець показує, що автор трактує категорію «професійна компетентність вчителя географії» як «інтегральну характеристику особистісного становлення майбутнього вчителя (наявність мотивації навчання й ціннісних орієнтацій) та опанування ним професійної діяльності, що пов'язано зі здатністю осмислено засвоювати комплекс знань, умінь і способів діяльності з конкретного предмета (географії) й оволодіння логічними операціями (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) з фундаментальних та спеціальних географічних дисциплін; уміння самостійно працювати, вести пошуково-дослідницьку діяльність у визначеному колі

* © Гордашевська Г. І., 2013

питань та прагнути до постійного професійно-особистісного розвитку» [4]. На нашу думку, акцентуючи увагу на цитаті «вести пошуково-дослідницьку діяльність», саме навчально-польова практика виступає тим видом роботи, де частково здійснюється ця діяльність.

Навчально-польова практика з географії є складовою частиною основної навчальної програми вищої педагогічної освіти і забезпечує поєднання теоретичної підготовки студентів-географів з їх практичною діяльністю протягом всього періоду навчання у ВНЗ. Вона дозволяє студенту повніше осмислити закономірності та принципи географічної науки, оволодіти практичними вміннями та навичками постановки та проведення польових досліджень, правилами роботи у природному середовищі і повинна органічно поєднуватись з об'єктивно існуючими етапами становлення майбутнього вчителя географії.

У процесі теоретичної та практичної підготовки навчально-пізнавальна та навчально-практична діяльність студентів з оволодіння знаннями, вміннями і навичками організовується у відповідності з логікою географічної та педагогічної науки. Під час навчально-польової практики теоретичні знання використовуються в нових умовах, для вирішення конкретних завдань. Єдність формування системи знань, умінь і навичок в процесі навчання в аудиторії (лекції, лабораторна робота, семінари) та практики обумовлено тим, що теоретичні знання функціонують у практичній діяльності.

Категорія «навчально-польова практика» з географії є досить не новою для педагогів, студентів географічних та деяких інших спеціальностей, викладачів, але в жодному літературному джерелі не спостерігається спорідненість думок щодо детального опису, а також ґрунтовного визначення цього поняття.

Над проблемами організації та проведення навчально-польових практик з географії працювали такі науковці: В.Надворний, В.Куйбіда, Б.Чорнов, Л.Глазунова, В.Лопатинська, О.Бондаренко, І.Волошин, Г.Воронова, В.Чирка, Я.Мольчак, В.Шевченко, О.Безухов, Н.Стецюк та ін. Дослідники описують основні етапи проведення, методику проведення дослідно-практичної роботи у польових умовах.

Практика є своєрідним способом накопичення та формування умінь студентів, адже навичка є чимось усталеним, стандартизованим і тісно взаємодіє із вміннями особистості. Це дозволяє говорити про професійну спрямованість практики як такої.

Значно обширніше розглядається поняття «практика» у словнику іншомовних слів [5]. Так, категорія «практика» (гр. *praktikos* – активний, діяльний):

- 1) методи, навички якоїсь роботи, а також сама ця робота;
- 2) робота, фахові заняття як основа досвіду;
- 3) одна із форм навчання – застосування і закріплення теоретичних знань;
- 4) діяльність людей, що творчо освоюють світ.

Отже, практика виступає як певний вид діяльності студента під час якого відбувається практичне застосування набутих в ході теоретичної підготовки знань, умінь, навичок, а також перевірки їх ефективності. Вона є своєрідним заняттям, яке дозволяє накопичити практичний досвід роботи.

Поняття «польовий» та «навчальний» носять свій зміст у своїй основі. Наприклад, «польовий» - у даному випадку – це той, що здійснюється в позааудиторних умовах, у природному середовищі, а «навчальний» – коли здійснюється якась навчальна діяльність. У поєднання ці категорії несуть наступний зміст – навчальна діяльність, яка здійснюється у польових умовах. А при додаванні змісту поняття «практика» можна говорити про те, що навчально-польова практика – це навчальна діяльність, що здійснюється під час роботи у природному середовищі і передбачає накопичення практичного досвіду осіб, які її здійснюють.

З філософської точки зору «практика» розглядається як матеріальна, предметна, цілеспрямована діяльність людини, критерій істинності результатів пізнання. «Практика» в широкому значенні виступає як основа пізнання, є джерелом наукового пізнання, його рушійною силою, дає пізнанню необхідний фактичний матеріал. Вона обґрунтовує об'єктивність змісту

знання. Кінцевою метою пізнання є не знання самі по собі, а практичне перевтілення дійсності, втілення їх у життя. «Все, що стало об'єктом теоретичного пізнання, з часом стає об'єктом практичної свідомості, а згодом і практичної діяльності людини» – у цьому полягає сутність єдності теорії і практики [1, с. 69].

Оскільки стандартного для всіх визначення поняття «навчально-польова практика» немає, то на основі праць вище означених вчених, термін «навчально-польова практика» з географії потрібно розуміти як сукупність взаємопов'язаних, керованих спеціально визначеною обізнаною у відповідній галузі особою, дій студентів-географів, спрямованих на практичне застосування здобутих теоретичних знань в природних умовах, а також засвоєння основних азів пошуково-дослідницької роботи, розвитку практичних умінь і навичок.

Навчально-польова практика з географічних дисциплін виступає реальним експериментальним майданчиком перетворення уявлень про доцільні дії фахівця в ситуаціях взаємодії з природними об'єктами в кваліфіковані дослідницькі та педагогічні уміння. Основною педагогічною особливістю цього напрямку професійної підготовки майбутніх вчителів географічного профілю виступає те, що навчально-польова практика є активною формою професіоналізації особи в умовах безпосереднього спілкування з природою, що повністю відповідає спеціальності.

У зв'язку з тим, що процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії носить тривалий, багатоетапний характер, значну роль у цьому процесі відіграє навчально-польова практика.

Отже, у процесі ієрархії навчально-польова практика пройшла складний етап удосконалення та перетворення. Цей процес відбувався невід'ємно від процесу розвитку та модернізації географічної та педагогічної науки, з появою новітніх технологій навчання з'явилась необхідність в новій якості підготовки висококваліфікованого педагога-географа, в основі становлення якого особливе місце посідає саме навчально-польова практика.

Основним компонентом навчально-польової практики виступає діяльність, у якій з позиції діяльнісного підходу складовими є мета, зміст, характер, умови та результат. У меті практики покладені завдання, які має виконати студент, щоб досягти необхідного результату. Мета формується відповідно до специфіки предмета, з якого студенти-географи проходять навчально-польову практику та згідно з вимогами навчальної програми. Зміст практики включає в себе основні її етапи та послідовність виконання практичної діяльності, передбаченої цими етапами. Крім того, у змісті містяться три блоки: обов'язків, варіативний, індивідуальний. Наявність цих блоків дозволяє студенту не просто реалізувати свободу вибору, а й планувати розвиток самостійності і професійного удосконалення на кожному етапі. У характері практики базується її спрямованість: зимова чи літня, особливості проведення: стаціонарні спостереження, дослідження на точках маршруту, робота в лабораторії тощо. Результат навчально-польової практики багато в чому залежить від умов, за яких проходить її перебіг. Чим сприятливіші умови – тим кращий результат.

Виходячи із принципів педагогічної діяльності, які лежать в основі мети, можна виділити основні функції навчально-польової практики як засобу формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії: навчальна, розвиваюча, виховна, діагностична, адаптаційна.

Як зазначає В.Коржнев, «навчально-польові практики є логічним продовженням аудиторних навчальних занять. Вони закріплюють теоретичні знання, дозволяють оволодіти методами, уміннями та навичками польових досліджень, сприяють розвитку пізнавальної активності студентів, виробляють навички самостійної роботи з інструментами і приладами, навички краєзнавчої і туристичної роботи. Природа – це лабораторія для географа. На конкретних природних об'єктах студенти виявляють тісні взаємозв'язки між компонентами природи, обдумують причинно-наслідкові залежності між ними, що є важливим для

формування розуміння природи і створює передумови формування цілісної системи світогляду» [2, с. 5].

За часом (періодом, сезоном) проведення навчально-польової практики з географічних дисциплін поділяють на літні та зимові. Характерною особливістю зимової навчально-польової практики є не лише її проведення у екстремальних погодних умовах (холод, волога, особливості змін рельєфу внаслідок снігового покриву), а й забезпечення студентів практичними навичками польових різносезонних досліджень.

Головною метою будь-якої зимової навчально-польової практики (в основному – це практика з фізичної географії, ландшафтознавства, краєзнавства і туризму, рекреаційної географії, загального землезнавства, геоморфології тощо) є здобуття практичних навичок проведення польових досліджень взимку, вивчення зимових станів екосистем, рекреаційного потенціалу території проведення практики для зимових видів туризму та ін.

Зимові навчально-польові практики з географії, як і будь-які інші, мають свою структуру та зміст. Загально відомо, що навчально-польова практика включає в себе такі періоди проведення: підготовчий, польовий і заключний.

У процесі підготовчого періоду зимової навчально-польової практики здійснюється безпосередня підготовка місця проведення польових досліджень, вибирається власне місце практики, здійснюється узагальнення теоретичних знань стосовно правил поведінки у природному середовищі, прийомами і технікою пересування зимовим маршрутом, відбувається підготовка обладнання, вивчається специфіка місцевості обраної проведення досліджень, підбираються та аналізуються карти, атласи, наукова література, розробляється план-маршрут практики, узгоджуються організаторські питання, з'ясовується форма заліку та вимоги до виконання індивідуально-дослідницьких завдань в ході навчально-польової практики. Вже в підготовчий період у майбутнього вчителя географії починає формуватися система вмінь, серед яких необхідно:

- правильно сформулювати та обґрунтувати мету і завдання навчально-польових досліджень;
- добирати та аналізувати літературний та картографічний матеріал;
- розробляти та правильно підбирати маршрут навчально-польової практики у зв'язку із специфікою рельєфу та факторів природного середовища;
- організувати пошуково-дослідницьку роботу на основі правильно підібраних форм, методів тощо;
- розробляти методику вивчення окремого природного об'єкту, підбирати оптимальні технології;
- розробляти план здійснення власного індивідуально-дослідного завдання.

Зазначені вміння, які базуються на теоретичних знаннях, частково утворюють змістове наповнення професійної компетентності майбутнього вчителя географії.

Основну частину проведення зимової навчально-польової практики з географії займає безпосередньо польовий період, під час якого відбувається безпосереднє проведення польових досліджень. Студенти опановують методику снігомірної зйомки, здійснюють аналіз диференціації снігового покриву (потужності, структури, запасів вологи, щільності) залежно від висоти, експозиції, крутизни, рослинного покриву, мікрорельєфу; проводять геофізичні дослідження: вивчають температуру, вологість, тиск підземного шару повітря, швидкість та напрям вітру; досліджують особливості контактного шару між снігом та ґрунтом; аналізують забрудненість снігового покриву; здійснюють дослідження стану рослинного покриву, руслових процесів, господарське використання екосистем у зимовий час. Означені дослідження здійснюються на попередньо розробленому туристичному маршруті, який передбачає виконання поставлених завдань на кожній окремій точці спостереження. Крім того, у польовий період навчально-польової практики з географії студенти ведуть власний польовий щоденник, у якому здійснюють усі необхідні записи, отримані під час спостережень, робляться відповідні замальовки природних компонентів, будуються профілі, географічні

розрізи тощо. Також, польовий період передбачає виконання індивідуально-дослідного завдання кожного студента, попередньо узгодженого з керівником навчально-польової практики.

Польовий період навчально-польової практики з географії передбачає набуття студентами таких умінь та навичок практичної діяльності:

- проводити дослідну роботу на означених точках спостереження;
- пояснювати закономірності прояву, зміни та впливу окремого природного явища, процесу;
- визначати тип річного ходу температури, визначати її зміну з висотою та сезонними особливостями;
- визначати показники вологості повітря;
- розраховувати атмосферний тиск у різноманітних пунктах маршруту практики;
- аналізувати, узагальнювати, порівнювати та класифікувати фізико-географічні явища і процеси;
- розраховувати гранично допустимі норми навантаження на природні комплекси;
- описувати природні процеси, гірські породи, рослинний покрив, висоту снігового покриву тощо;
- складати та аналізувати профілі, діаграми, структуру карти для окремої території чи природного компонента;
- поповнювати свої знання за рахунок виконання практичних дослідних завдань у природному середовищі;
- користуватися географічною та картографічною термінологією під час навчально-польових досліджень;
- характеризувати окрему географічну територію чи об'єкт за типовим планом;
- виготовляти наочні посібники, муляжі, експозиційний матеріал, колекції гірських порід, ґрунтових зразків;
- самостійно працювати з географічними картами, природними компонентами, обладнанням;
- поєднувати в ході практики різноманітні форми роботи (індивідуальну, групову, колективну, самостійну, пошуково-дослідну);
- проводити експеримент, обробляти результати дослідження.

Заключний етап зимової навчально-польової практики з географії передбачає узагальнення та аналіз проведеної експериментально-дослідної роботи у природному середовищі. Здійснюється оформлення результатів, підготовка звітної документації. Майбутні вчителі географії набувають розвитку комплексу таких умінь:

- актуалізація та аналіз одержаних результатів дослідження;
- підготовка звіту на основі одержаних результатів;
- оцінка та опис структурних компонентів та зразків, зібраних в ході польових досліджень;
- написання висновків проведеної роботи;
- узагальнення результатів дослідження;

Таким чином, навчально-польові практики забезпечують реалізацію творчих ідей студентів-географів, практичне виконання науково-дослідної та пошукової роботи. Крім того, вони сприяють розвитку комплексу практичних умінь і навичок роботи у природному середовищі, що знадобиться у подальшій професійній діяльності. Велику роль відіграє навчально-польова практика у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії. Оскільки, її основу складають знання, вміння, якості, здібності, то навчально-польова практика виступає одним із засобів їх розвитку, удосконалення тощо. Тому модернізація та запровадження сучасних технологій у систему проведення навчально-польових практик з географічних дисциплін є рушійним елементом на шляху до формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії.

Список використаних джерел

1. Воронович Б. А. Философский анализ структуры практики / Б.А.Воронович. – М. : Мысль, 1972. – С. 69.
2. Коржнев В.Н. Организация, проведение полевых практик и туристических походов: Метод. пособие / В.Н.Коржнев, В.Ф.Выставкаина. – Бийск : НИЦГПУ, 2001. – 70 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
4. Тімець О.В. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки/ О.В.Тімець / Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. – Умань: Сочінський, 2010. – 340 с.
5. Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1080 с.

The paper examines the main aspects of teaching and field practice of geography. It is characterized training and field practice as a means of professional competence of future teachers of geography. The article gives description of the stages of winter training and field practice.

Key words: *training and field practice, professional competence, future geography teacher.*

УДК 378.146

Гребьонкіна О. С.*

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ

У статті розглянуто питання проведення тематичного контролю знань з вищої математики у ВНЗ, наведено текст тематичної контрольної роботи, критерії її оцінювання.

Ключові слова: *тематичний контроль, критерії оцінювання.*

Контроль знань виконує багато функцій в педагогічному процесі: оцінюючу, діагностичну, розвиваючу, стимулюючу тощо. Як невід'ємна частина навчання, контроль знань повинен позитивно впливати на активізацію навчальної діяльності студентів, сприяти підвищенню рівня їх мотивації і зацікавленості у майбутній професійній практиці.

Проблемі організації контролю присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів: Аванесової В.С., Артемової Л.В., Байдацької М.Н., Вдовиної О.А., Гуцановича С.А., Козакова В.А., Ніколаєнко С.М., Ортинського В.Л., Паланта Ю.А., Радькова А.М., Резніка С.Д., Скафи О.І., Смирнова С.Д., Трайнева В.А. та ін.

Аналіз сучасних науково-методичних публікацій показує, що не існує єдиної думки щодо методів організації контролю результатів навчання, способів і змісту контролю. Часто автори чітко наводять визначення поняття контролю, а змістовну складову цього процесу дають відносно абстрактно, недостатньо конкретизуючи її для окремих навчальних дисциплін. Наприклад, Резнік [4, с.126] лише вказує, що форму проведення контролю, правила нарахування балів за кожним критерієм визначає провідний викладач, виходячи зі специфіки викладання дисципліни. На практиці викладачі, формулюючи критерії оцінювання, вносять в них своє індивідуальне бачення ситуації. Тому критерії оцінювання і система контролю знань в цілому в різних технічних ВНЗ України дуже відрізняються.

Аналіз існуючої практики контролю результатів вивчення математики показує, що діюча система контролю відповідає вимогам кредитно-модульної системи навчання не в повній мірі. Отже, питання впровадження нових підходів до проведення контролю знань і умінь з вищої математики є актуальним.

* © Гребьонкіна О. С., 2013